

Ramona POPOVICI

EDUCAȚIE ȘI INSTRUCȚIE ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

*Scopul educației nu poate fi altul decât a cultiva umanitatea
în fiecare om pe cât se poate mai deplin. Simion Bărnuțiu*

EDUCATION AND PUBLIC SCHOOL SYSTEM IN THE ROMANIAN AREA IN THE FIRST HALF OF 19TH CENTURY

Abstract: *Early 19th century, we can notice, in the Romanian society, a bigger interest in education and in schools' development. A cause for that is the spread of European Enlightenment among the members of Romanian elite.*

In the aristocratic families the education was made either at home by foreign teachers (especially from France), or in a private school, in a boarding school or abroad (in Germany or France).

Between 1831 and 1848 the public school system – the Romanian term meaning – began to be better organized in the urban area but also in villages. The number of schools and students increased.

In the first half of 19th century the development of Romanian school was rather problematic due to the political, social and economic conditions. However, there were intellectual and political personalities who contributed to the improvement of public school system.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, atât educația, cât și instrucția școlară din spațiul românesc au resimțit din plin influența ideilor iluministe franceze. Aceste idei au dus la dezvoltarea învățământului și începutul etatizării lui, precum și la racordarea spațiului românesc la modelul de dezvoltare occidental. Inițiativele în domeniul educațional au venit atât de sus în jos (prin directive ale statului), cât și de jos în sus (prin inițiative particulare).

În ceea ce privește educația, la începutul secolului al XIX-lea, pentru zona Principatelor, aflate sub regimul fanariot, consecința pozitivă a acestuia s-a resimțit în aducerea culturii și a limbii franceze în spațiul românesc. Copiii și tinerii din familiile boierești au institutori francezi sau vorbitori de limbă franceză, care îi învață această limbă, ce le completează educația în limba română, făcută de călugări sau popi români, și pe cea în greacă (încă la mare căutare în vremea fanarioților).

Educația din familiile aparținând elitei politice este completată de școlile particulare, pensioane din Principate, dar și din străinătate (Franța, Germania, Italia), deschise atât pentru băieți, cât și pentru fete. Studiile implică eforturi financiare uneori considerabile, așa cum se întâmplă în cazul Anei Racoviță, sora fraților Ștefan și Nicolae

Golescu, care este nevoită să-și vîndă toate bijuteriile pentru a plăti pensionul copiilor.¹ Multe dintre pensioanele din țară sunt înființate de francezi, poposiți în Principate într-un număr mai mare după Revoluția Franceză. Dacă, la început, școlile particulare puteau fi deschise de oricine, la un moment dat Eforia Școalelor a decis anumite reguli de funcționare a acestora, precum și supervizarea programei lor școlare, în care „limba română trebuia să apară ca obiect obligatoriu”².

Vorbirea asiduă a limbii franceze în Principate este relatată de numeroși călători străini prin țările române, legătura românilor cu Franța fiind, potrivit spuselor Elenei Văcărescu, citată de istoricul Neagu Djuvara³, „un caz pasional”, întrucât nicăieri în Europa influența franceză nu s-a resimțit atât de profund ca în țările române. Unul dintre călătorii străini ce ajung în Principate, consulul francez M. Cochelet, amintea, la 1835, largă circulație a limbii franceze atât la București, cât și la Iași.⁴

Odată cu învățarea limbii franceze, are loc mult mai ușor pătrunderea ideilor liberale în spațiul românesc, ceea ce va determina inclusiv trezirea conștiinței naționale. Plecarea în străinătate la studii a tinerilor români va contribui la acest lucru. O vor face odraslele boierimii în timpul fanarioților, dar și în perioadele ce au urmat. Mimetismul specific românilor a jucat, din acest punct de vedere, un rol pozitiv în schimbarea mentalităților vremii.

În ceea ce privește educația fetelor, aceasta se făcea în familie, școli particulare sau pensioane și avea în vedere formarea unor fiice, soațe și mame vrednice. Guvernantele vorbitoare de limbă franceză sau germană jucau un rol important în viața tinerelor. *L'usage du monde* a făcut ca acestea să învețe a vorbi grecește și franțuzește, să știe a citi, a scrie, să cunoască noțiuni de istorie, geografie și mitologie, precum și „morală, bontonul și cărțile de literatură”⁵. Rolul acestei educații din familie, cât și din pensioane, era acela de „a face dintr-o mică sălbatecă o păpușă de lume, o podoabă de salon”⁶. De multe ori, pensioanele primeau subvenții din partea statului.

Cât privește școlile de stat pentru fete, acestea apar pentru prima dată la Iași (1834-1835), în perioada regulamentară. În Muntenia, boierul Dinicu Golescu a avut, în 1830, inițiativa înființării pe moșia sa de lângă București a unei școli de fete pe 5 ani, fără a se materializa însă.

Referitor la instrucția școlară, aceasta are un avans în Transilvania, unde edicte imperiale organizează învățământul primar, care devine obligatoriu începând cu 1777. Totuși, aici învățământul rămâne mult timp confesional, Biserica fiind un dirigitor al școlilor. Români transilvăneni „aveau școli medii la Blaj (1754), Brașov (1829) și Beiuș

¹ George Fotino, *Din vremea renașterii naționale a Țării Românești: Boierii Golescu*, vol. 3, *Scrisori adnotate și publicate: 1850-1852*, București, Imprimeria Națională, 1939, p. 27.

² Gh. Pârnuță, *Istoria învățământului și gândirea pedagogică din Țara Românească (sec. XVII-XIX)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971, p. 213.

³ Neagu Djuvara, *Între Orient și Occident: Țările române la începutul epocii moderne (1800-1848)*, București, Humanitas, 2005, p. 336.

⁴ Simona Vărzaru, *Prin țările române: Călători străini din secolul al XIX-lea*, București, Editura Sport-Turism, 1984, p. 58.

⁵ N. Iorga, *Femeile în viața neamului nostru: chipuri, datini, fapte și mărturii*, Vălenii de Munte, Tipografia „Neamul Românesc”, 1911, p. 139.

⁶ *Ibidem*, p. 146.

(1829), precum și trei institute teologice, la Blaj (1754), Sibiu (1811) și Arad (1822)”⁷. La gimnaziul din Blaj au predat, de exemplu, profesori recrutați „dintre clericii întorși de la studii din Apus sau dintre cei mai buni absolvenți ai seminarului teologic”⁸. La Sibiu ajungeau să se școlească chiar copii veniți din Principate, așa cum se întâmplă între 1793 și 1823 cu mai mulți tineri veniți din Oltenia.⁹

În timpul mitropolitului Andrei Șaguna, învățământul confesional românesc cunoaște un avânt deosebit. Trebuie să spunem însă că există școli confesionale frecventate, fără a apărea probleme, de copii din etnii și confesiuni diferite. Este cazul Primei școli românești din Sfântu-Gheorghe, unde au învățat atât ortodocși, cât și reformați și catolici.¹⁰

Revenind la Principate și la perioada fanariotă, domnitorii fanarioți susțin în continuare activitatea Academiiilor domnești de limbă greacă, înființate la București și Iași în 1680, respectiv, 1707 (care se vor închide însă după Revoluția lui T. Vladimirescu, socotite a fi focare revoluționare). Un Scarlat Callimachi, la Iași, și un Ioan Gh. Caragea, la București, sprijină înființarea unor colegii în limba română; este vorba despre școala lui Gh. Asachi de la Iași (1814) și cea a lui Gh. Lazăr de la Sf. Sava – București (1818). Acestea însumau învățământul primar pe 4 ani, cel secundar pe 4 ani, liceal pe 3 ani și superior tot pe 3 ani. Acum, dar și mai târziu, se observă infuzia de învățători și profesori veniți în Principate din Transilvania, iar ardeleanul Gh. Lazăr este exemplul cel mai concludent în acest sens. De asemenea, școala înființată de munteanul Dinicu Golescu (1818-1821, redeschisă în 1826) îl are ca învățător pe Nicolae Nicolau, fost învățător la școala din Scheii Brașovului.¹¹

Cât despre perioada domniilor regulamentare, aceasta este inovatoare și în domeniul instrucției școlare publice, cu problemele inerente de început. Regulamentele Organice au avut în vedere organizarea învățământului public. Legislația școlară din timpul Regulamentelor Organice a prevăzut școli în limba română atât pentru băieți, cât și pentru fete, precum și organizarea învățământului rural. La Iași, între 1835 și 1847, își desfășoară activitatea Academia Mihăileană, prima instituție de învățământ superior la care se predau „cursuri de istorie, filosofie, drept, teologie, chimie, matematică, inginerie, agronomie și arhitectură”¹². De asemenea, sunt înființate școli specializate, profesionale, de muzică, cele militare, de agricultură. Se introduc principii moderne de învățare, ca de exemplu metoda lancasteriană, ce consta în alfabetizarea celor mai mici de către școlarii mai avansați. Această metodă a fost larg răspândită în Principate (în Moldova chiar din

⁷ Vlad Georgescu, *Istoria românilor de la origini până în zilele noastre*, București, Humanitas, 1992, p. 124. Notă: Sunt necesare corecții în ceea ce privește anii specificați de istoricul V. Georgescu: școala medie din Beiuș este înființată în 1828, iar gimnaziul din Brașov, în 1834 (cf. Academia Română, *Istoria românilor*, vol. VII, tom I, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 339).

⁸ N. Albu, *Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800-1867*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971, p. 27.

⁹ Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. III, *De la moartea lui Mihai Viteazul până la sfârșitul epocii fanariote (1601-1821)*, București, Editura Bic All, p. 650.

¹⁰ <http://www.mncr.ro/expozitii+expozitii%20permanente+prima%20scoala%20romaneasca%20din%20sfintu%20gheorghe.html>

¹¹ Gh. Pârnuță, *op. cit.*, p. 229.

¹² *Istoria României în date*, coord. Dinu C. Giurescu, București, Editura Enciclopedică, 2010, p. 159.

1820) și mai puțin întâlnită în Transilvania.¹³ Din păcate, progresul făcut în ceea ce privește numărul școlilor și cel al elevilor până la 1848 se va întrerupe un timp, după înăbușirea revoluției pașoptiste – o altă sincopă așadar în evoluția sistemului de învățământ.

În ceea ce privește învățământul rural din perioada regulamentară, lucrurile nu au fost deloc ușor de realizat. Școlile de aici cădeau în grija Bisericii și a comunităților locale. Biserica furniza resursele umane (dascălii, ce devin de multe ori și învățători), resurse materiale, precum și autoritatea morală. Pentru localurile de școli erau închiriate case țărănești, iar chiria trebuia platită de toți locuitorii satului; când nu se găseau spații disponibile, candidații de învățători sau învățătorii foloseau ca școli propriile locuințe. Construcția acestor școli urma să se facă numai în satele cu peste 50 de familii. Localul școlii avea de obicei o sală de clasă și 1-2 încăperi destinate învățătorului. Școlile erau construite rău, întreținute și mai rău din cauza lipsei mijloacelor materiale și a neînțelegerii rostului lor. De aceea era numită „beleaua satului”¹⁴.

Tot în grija sătenilor cădea și plata lefurilor învățătorilor, ceea ce a dus de multe ori la tensiuni între cele două părți și multiplicarea frustrărilor sătenilor față de ceea ce reprezenta școala. În consecință, sătenii nu au fost la început foarte dornici să-și trimită copiii la școală, știut fiind că trebuiau să contribuie financiar la școlarizarea lor, în condițiile în care situația lor economică era și așa una dificilă. Ca atare, mulți dintre profesori și învățători au cerut, fără succes, instituirea obligativității instruirii școlare. De menționat este faptul că aceste realități erau întâlnite inclusiv în Transilvania, nu doar în Principate.

Cât despre învățători, aceștia urmau o perioadă de pregătire de 4 ani, iar începând cu 1842 căpătau atestate de învățători.¹⁵ În 1838, Eforia Școalelor indica noțiunile absolut necesare învățătorilor de la sate: citire pe table lancasteriene, scrierea caligrafică, noțiuni de aritmetică, catehismul, „toate rugăciunile religioase necesare unui creștin și cântări bisericești”¹⁶. Leafa acestora era modestă (vorba lui I. Creangă, „lapte acru-n călimări, chiu și vai prin buzunări”¹⁷), dar primeau și o plată în produse, precum și scutirea de anumite dări (care urmau a fi suportate tot de către comunitatea sătească). Nu de puține ori, învățătorii au renunțat la cariera didactică în favoarea unor ocupații mai bănoase (ca preoți, arendași, comercianți), fapt pentru care Eforia Școalelor a hotărât introducerea, din anul 1843, a contractelor scrise cu învățătorii, încheiate pe 5 ani, pentru o mai mare stabilitate a acestora în posturi.¹⁸

În ceea ce privește materiile pe care le învățau elevii la sat, acestea erau citit, scris, catehismul, aritmetica elementară, noțiuni de geografie și istorie, dar și de medicină veterinară, lucrarea pământului. Și la oraș se studiau în școlile elementare cam aceleași materii. Primele manuale, tot din cauza lipsurilor, au fost, la țară, cărțile bisericești, apoi

¹³ Gh. Pârnuță, *op. cit.*, p. 290.

¹⁴ G.D. Iscru, *Contribuții privind învățământul la sate în Țara Românească până la jumătatea secolului al XIX-lea*, București, Ed. itura Didactică și Pedagogică, 1975, p. 152.

¹⁵ *Ibidem*, p. 60.

¹⁶ *Ibidem*, p. 62.

¹⁷ Ion Creangă, *Amintiri din copilărie*, București, Editura Litera Internațional, 2002, p. 168.

¹⁸ G.D. Iscru, *op. cit.*, p. 164.

au apărut (a doua jumătate a secolului al XIX-lea) și manuale de silabism, de caligrafie, de rugăciuni. La Academii domnești de la Iași și București s-a învățat însă pe manuale traduse după lucrări occidentale renumite, ceea ce sugerează prezența spiritului modern în învățământul românesc al acelor vremuri.

Au existat în epocă inițiative de a scrie manuale venite chiar din partea profesorilor. Este cazul lui Ion Rus, profesor de istorie la Blaj, autorul unei lucrări intitulate *Icoana pământului sau carte de geografie*. Rus îi scrie, în noiembrie 1841, protopopului greco-unit de la Târgu-Mureș, Ilie Farago, pentru a-l înștiința că lucrarea respectivă este în curs de apariție, ceea ce îl determinase să o scrie fiind nu „câștigul de bani [...], ci m-am ostenit din cuget curat, ca să folosesc cât de puțin neamului”¹⁹. Pentru a găsi fondurile necesare tipăririi respectivei lucrări, Ion Rus face o înștiințare de subscriere (octombrie 1841), invitându-l la aceasta, printre alții, chiar pe George Barițiu.²⁰

În ceea ce privește limba învățată în școală și, totodată, cea de scriere a manualelor, aceasta a fost la început limba română cu caractere chirilice, iar timp de câteva decenii s-a folosit alfabetul de tranziție, în care „o parte din caractere rămâneau cele chirilice, partea cealaltă fiind deja litere latine”²¹.

Cât despre mobilierul clasei, existau bănci, semicercuri, iar tablele erau făcute din simple foi de hârtie, lipite pe mucavale, iar apoi confecționate din lemn vopsit.²² De asemenea, în sprijinul elevilor și cadrelor didactice au fost înființate biblioteci școlare.

Conform Legii din 1847, durata anului școlar (la sat) era de câteva luni, între 1 octombrie și 23 aprilie (restul timpului fiind dedicat muncilor agricole). Se făcea școală de luni până sâmbătă, iar duminică și în alte zile de sărbătoare învățătorii erau obligați să meargă cu elevii la biserică. Vârsta școlară: între 7 și 15 ani, dar printre școlari se regăseau și tineri cu vârsta mai mare. Dotarea școlilor și activitatea didactică erau inspectate de trimiși ai Eforiei, aceștia fiind subvizorii pentru plăși, profesorul școlii normale pentru școlile din toate satele județului, revizorul școlilor normale din întreaga țară.²³

Existau examene la sfârșitul fiecărui an școlar, „în sărbătorile Paștelui”²⁴, și erau publice, în fața oamenilor de seamă din sat, a părinților, chiar a domnitorului, așa cum se întâmpla de regulă la Colegiul Sf. Sava din București. În 1838, la ceremonia de acordare a premiilor, a participat și reverendul Benjamin Barker, el relatând cum elevii merituoși au primit „o cunună verde de lauri [din partea domnitorului] și mai multe cărți, printre care și un exemplar din Noul Testament”²⁵. Notarea se făcea cu calificativul „eminentă” și cu note de la 1 la 3, nota 3 fiind la limita admisă.²⁶ De examene nu scăpau nici învățătorii. Aceștia erau examinați de două ori pe an, în iunie și octombrie, în fața unei asistențe numeroase și într-un cadru solemn.²⁷

¹⁹ Biblioteca Județeană „George Barițiu” Brașov, Colecții Speciale, ms. 50.

²⁰ *Ibidem*, ms. 420.

²¹ Lucian Boia, *De ce este România altfel?*, București, Humanitas, 2012, p. 20.

²² G.D. Iscru, *op. cit.*, p. 55.

²³ *Ibidem*, p. 83.

²⁴ Gh. Pârnuță, *op. cit.*, p. 248.

²⁵ G. Potra, *Bucureștii văzuți de călători străini (secolele XVI-XIX)*, București, Editura Academiei Române, 1992, p. 154.

²⁶ G.D. Iscru, *op. cit.*, p. 66.

²⁷ *Ibidem*, p. 72.

Situația școlară a elevului putea fi cunoscută de părinți prin consultarea carnetului de note, introdus la Pitești, de exemplu, încă din 1833.²⁸ Sunt amintite chiar pedepse fizice pentru elevi, ca „punerea în genunchi sau la arest”²⁹, iar avocatul și ziaristul francez Adolphe Joanne amintește despre existența, la Iași, a unei case de corecție, care dispărea „arsă în urma incendiului din anul 1827”³⁰.

În preajma revoluției pașoptiste, mai mulți oameni de seamă români au sesizat importanța școlii în dezvoltarea societății. Gândirea generației pașoptiste s-a regăsit ulterior în prevederile programelor revoluționare. De exemplu, în *Proclamația de la Islaz* se prevedea „instrucție egală și întreagă pentru românul de amândouă sexele”³¹, iar guvernul provizoriu de aici a hotărât desființarea taxelor pentru școli și înființarea de școli pentru fete în fiecare județ. În *Petiția Națională* adoptată la Blaj s-a cerut înființarea de școli naționale românești în toate satele și orașele, precum și a unei universități românești.³² În Țara Românească, învățătorii au fost desemnați de guvernul provizoriu să răspândească ideile progresiste, fapt care a avut repercusiuni imediate după înăbușirea mișcării revoluționare. De exemplu, domnitorul Barbu Știrbei a închis mii de școli sătești înființate în perioada premergătoare revoluției, acestea urmând a fi redeschise în 1857.³³ Învățământul românesc își va relua mersul ascendent odată cu reformele inovatoare realizate în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Așadar, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, într-o societate care se iluminează și se modernizează, educația și instrucția școlară românească au purtat însemnele progresului, cunoscând, firește, și greutățile inerente oricărui început de drum. Școala, făcută fie în sistem particular, fie public, a contribuit, fără doar și poate, la schimbarea mentalităților oamenilor care, la rândul lor, au schimbat ulterior realitățile politice, economice, culturale și sociale ale spațiului în care trăiau.

²⁸ Gh. Pârnuță, *op. cit.*, p. 293.

²⁹ *Ibidem*, p. 248

³⁰ Simona Vărzaru, *op. cit.*, p. 113.

³¹ G.D. Iscru, *op. cit.*, p. 297.

³² Academia Română, *Istoria românilor*, București, Editura Enciclopedică, 2002, vol. VI, p. 341.

³³ N. Isar, *Istoria modernă a românilor (1774/1784-1918)*, București, Editura Universitară, 2006, p. 208.